

El mot resta estrany a les altres llengües romàniques, car només s'ha propagat des del cat. a la Vall d'Aran i, ran de Pirineu, una mica per l'Arieja, Cose-rans, Comenge, Bigorra, només fins a Mas d'Azil, Gerda i vall d'Azun (ALGc III, 639; *tardou* Palay, manca Lespy i TdF). Pel Nord i el Nordoest arriba fins als límits de la llengua i prou: tinc anotat «sovint, a *la tardú* ---» a Noedes 1960 (*AlcM* diu que fins a Ribesaltes etc.) i *tardó* fins als capçals de Cardós i Vall Ferrera (1932-34). Car a Luixon i part de Comenge, resisteix *autouno*, i a la resta de Cose-rans, Bigorra i Armanhac persisteix el basquisme AGORR, igual que a Benasc i a Bielsa (*agüerro*).

Germà Colon escriví un acurat i documentat estudi sobre el mot (RFE xxxviii, 1953, 194-215; xxxviii, 246-250), constatant que en català antic és inaudit, i que el que es troba llavors és el cultisme *autumne*, en forma broixa, o lleument arromançada. Corroborem-ho: «dels quatre temps del any: estiu, ivern, ver e *altumpne*», Lluil (*Merav.*, NCl. II, 28); «ivern, ver, estiu, *automme*», *VidesR* (1r2, *autumpne* en el ms. B), *atomnu* 59v2, n. 82, *autompne* 60r1, n. 3; «quatre temps: primavera, estiu, *obtumne* e yvern», StVicentF (*Quar.*, 249.144); «*achtum* entra en lo 15è. jorn de setembre» en l'Atlas 215, *InuLC* (suposo l'Atlas cat. 23 de 1375, Tastú, RLR xxxii). També ja en Cerverí: «d'*autompne* e d'ivern» 110.2, de nou v. 14, -e no elidida; també el fr. *automme*, un oc. ant. *autom/automme* (del qual hi ha alguna dada en Rayn. II, 154) i it. *autunno* es presenten en forma sàvia, cast. *otoño* 30 més popular.

Colon constata que el mot no és popular fora del Princ. i Ross., i arriba a afirmar que és un terme enterament estranger al P. Val.; Giner i March el rectifica sens dubte encertadament, i fins m'escriví (1955): «malgrat el que diga Colom, ací a València, tothom el sent ja com un mot valencià»; bé: i ja en donà proves Llorente.⁴ Tanmateix és veritat que no hi pertany a l'ús antic ni rústic, fins a l'extrem que hi havia arribat a pendre peu un intolerable castellanisme. Ja en el Nord, a Canet lo Roig, preguntant (1961) com se diu els mesos octubre-novembre em respongueren «l *otóyo*. —No hi ha un altre nom? —No», i Cavanilles ho adaptava com *otony* (*Observ.* II, 328). Quant a la formació del mot ja Colon mostra certa estranyesa morfològica, i no obstant acaba postulant un ll. vg. *TARDORE (p. 201) que no ha existit mai, ni tindria solta, car només podria ser un abstracte de qualitat 'el fet de ser tard'. ¿És estrany que tota la nació catalana s'hagi fet seu el mot, si també la bella troballa s'ha propagat fins al capdall de Bigorra?

I no obstant l'ingenu filòleg recull, sense alarmar-se'n gaire, la reveladora variant *tardaó* i *tardagó* que li donen corresponsals, un de Ribagorça i un que posa a «Lérida» (ignorantment, car el bàrbar vol dir «provincia de Lérida», terme sense contingut dialectològic). Ja en vaig tenir prou per mostrar-li per carta i nota p. p la *Misc. Fontserè* (1962, 140) que això revelava l'ètimon real TARDATIO, -ONIS. Després hem trobat d'aquesta forma primitiva confirmacions espontànies en 60

molts llocs (tanmateix ell fou qui aixecà la llebre, agraim-ho): en el poble d'Aneto «si torne després de la *tardaó*, me trobarà ---» (1957); «dies curts: ja entre la *tardaó*» Espot (1959); G. Haensch recollí *tardagó* a Castanesa, *tardaó* a Espés («epentesi [!] de a», amb gros i ignar malentès, *Arch. Fil. Arag.* x, 125); *AlcM* diu que a Bonansa, Tremp, Balaguer, Tamarit de Llitera, i fins Ponts, Artesa de Segre i Urgell (no ho fa massa fort?).

Sigui com vulgui la forma etimològica es manté en una bona i conservadora franja del NO. És sabut que la contracció de -aó (-ATIONE) és un fet adozenat (*regó*, *picó(r)*, *llauró*, *geló(r)* etc.). Així, tot es comprèn en l'aspecte morfològic i en el semàntic: el nom de l'estació subordinat, als ulls agrícoles, al de les tardanies que s'hi cullen: la *tardaó* al principi fou només el nom d'aquell bé de déu de fruita, messes tardanes, redall etc. I és un fet de semàntica internacional: el germ. occid. comú HARBIST que en l'angl. *harvest* ha restat nom de fruits, i esdevingut el de tota collita, en al. *herbst* dona el nom de l'estació tardoral, ast. *seruenda*, *seroño*, *serodo* SEROTINUS, pròpiament fruit tardà, trentí *tardiva*, cal. *postrata* (POSTER-), partint d'allò, són el nom de l'estació, salm. *tardío* «otoñada».

Des de Cerdanya fins a Ribagorça, en diverses valls el que diuen és la *tardorada*: «A Tartàs hi ha un porxo que hi tancaven el ramat a la *tarduráda*» Palau de Cerdanya (1959); «Arbocers? Sí, se'n fan molts a la *tardoráda*» en el Segre mitjà (Gavarrà, 1957); «són dues menes de falç, enta segar a la *tardoráda*: la segadera i lo bolan» Boí (1971, volia dir l'entrada de tardor); i a la vall de Barravés (*BDC* VI, 25); sospito que fou primitivament *la *tardarada* format com *taparada*, *flamarada*, *pixerada* etc., nom col·lectiu de les tardanies primer, que després s'ha contagiada de la o de *tardor*, el sinònim més general. *Tardoral*. *Tardorejar*. *Tardorenc*.

CPT.: *Tardament* adv. «molt *tardament* no volent tal efecte, / no vull amar e mon apetit ama», Ausiàs. *Tardament*. *Tardigrad*. *Tardis-piulastis* (Lab.). *Tardossa*, V. *dòs* (III, 191b19-32), on es pot afegir que aquesta variant de *tradossa* consta en el S. XVII, *DAG*. i *BDC* xx, 191; «--- los pams que-y ha del terror hon ha de arriamar lo cap-pont, --- ha de tenir dende la sola del pont fins a la *trasdosa* del dit pont, que és la altària o corona de les voltes, 28 pams», Val., a. 1591 (*An. C. Cult. Val.* VIII, 46); i remetrem als articles de Palay *tardossa*, *tresèds* i *tredòs* (d'on probt. el nom del poble aranès de *Tredòs*);⁵ també hi ha, doncs, la metamòrfosi —aquí etimològica, metacedeùtica (en *tardor* només morfològica).

¹ Cal descartar dues raons que es donen, mancades de valor. L'ús de la salutació *bones tardes* en plural, que alguns creuen acastellanat; ja es va demostrar en el vol. III, 117a18ss., 34ss., i n. 2, l'absoluta falsedat d'aquesta creença: ja hem vist que és també el vell ús mallorquí i civissenc, però és que el «bona tarda», com sap tota persona d'edat, no s'havia sentit mai ni a ningú, fins als anys 1930, en què començà a dir-ho algun jove de família bilingüe ob-